

גיוס הערבים לצבא כאינטרס לאומי

משה ברנט

האוניברסיטה הפתוחה

הכותרת בה בחרתי עבור הרצאתי, "גיוס הערבים כאינטרס לאומי" היא "מדומיינת", שכן לעיתים רחוקות נקשרים הערבים בישראל עם האינטרסים הלאומי, ובמיוחד עם הגיוס הצבאי, שלא במובן השלילי. ואכן ישראל שבה גיוסו או יתגייסו ערבים ככל אזרח אחר היא ישראל "מדומיינת". את ישראל זאת דמיינתי בספרי "עם ככל העמים: לקראת הקמתה של רפובליקה ישראלית (2009) ולכן ברצוני להתחיל דווקא בדמיונה של ישראל האחרת.

כאמור בכדי לדון בהשפעת גיוסם של הערבים על החברה הישראלית תחת מודל גיוס כזה או אחר, יש לדון תחילה בשאלה באלו תנאים ניתן לגייס את הערבים לצבא בכלל. הערבים כיום מנועים ונמנעים מלשרת בצבא בעיקר מפני שהם נתפסים כבני לאום זר ואף עוין לישראל. ברור שכל עוד התפיסה הזו לא תשתנה לא ייתכן גיוסם של הערבים לצבא. יש לראות כי התפיסה של הערבים כבני לאום זר היא בעצם אפריורית, שכן הגדרתה של ישראל כ"מדינה יהודית", כלומר כמדינת העם היהודי, מונעת אפריורית את הצטרפותם של הערבים ללאום שלה. במילים אחרות, גם ערבי הרוצה להשתלב בחברה הישראלית כשוה זכויות וחובות, כולל שירות צבאי, איננו יכול להעשות כן שכן אינו יכול להיות בן ללאום של ישראל. הבעיה היא, אם כך, שבישראל אין זהות לאומית מכלילה ואין הכרה בקיומו של לאום ישראלי ללא הבדלי דת גזע ומין. בנוסף, זהותה הלאומית היהודית של ישראל היא פיקטיבית: כיום "העם היהודי" איננו אומה, לפחות לא אומה מהסוג המדיני, שכן היהודים במרבית ארצות העולם, ובמיוחד בדמוקרטיה המערביות, רואים עצמם כבנים ובנות של האומות בתוכן הם יושבים, מחד גיסא, ואף נתפסים ככאלה על ידי אותן אומות, מאידך גיסא. וכך "עם היהודי" אין את התכונות שבדרך כלל מאפיינות אומות מדיניות: שפה משותפת, טריטוריה משותפת, והרצון לחיות תחת ממשל משותף. במקביל בישראל נתפסים הערבים או אלו ששפת אימם היא עברית כבני הלאום הערבי, שאף הוא אינו לאום מדיני, שכן הערבים הם בנים ובנות למדינות לאום שונות. וכך לפחות באופן פורמאלי "המדינה היהודית" היא מדינה דו-לאומית, אלא שהיא מורכבת משני לאומים מלאכותיים. מה שנדרש מישראל, הוא הפרדה בין הדת ללאום והכרה בישראל כמדינת הלאום הישראלי ללא הבדלי דת גזע ומין ומה שנדרש מערביי ישראל הוא להחליט אם ובאלו תנאים הם מוכנים להיות אזרחים ישראלים שווים זכויות וחובות. הלאום הישראלי, בניגוד לזה "היהודי" או "הערבי" אינו ישות מלאכותית פיקטיבית, אלא יש לו קיום סוציולוגי אמיתי בדמותה של תרבות עברית גבוהה שבה מתפקדת חברה תעשייתית מודרנית. בעוד המרכיב התרבותי של הלאום הישראלי ישנו, הרי המרכיבים התודעתיים שלו אינם קיימים. כלומר הישראלים אינם מזהים עצמם כבני הלאום הזה, ולכן מה שנדרש הוא הכרה בקיומו של הלאום הישראלי וניסוח פוליטי-משפטי של הזכויות והחובות של בני הלאום כמו גם הכללים להצטרפות אליו.

וכך ישראל שאני מדמיין כאן, שגיוסם של הערבים הוא תנאי הכרחי לה, היא ישראל המפרידה את הדת והלאום ורואה עצמה כמדינתו של הלאום הישראלי ללא הבדלי דת גזע ומין. אלא שזה תנאי הכרחי ולא תנאי מספיק, שכן עדיין קיימת האפשרות שחלקם לא יהיו מוכנים להצטרף ולהיות חלק מלאום ישראלי-עברי בדיוק מהטעמים שייחסו להם הישראלים עד היום, כלומר שחלקם לא מוכן להיות חלק אמיתי ממדינה שאינה מוסלמית, או לחלופין שאינה ערבית. על ישראל החדשה לקרא לערביי ישראל להצטרף ללאום שלה, אך היא אינה יכולה לכפות זאת עליהם. על פי ההצעה המפורטת בספרי, אותם ערבים שביקשו להיות בנים ובנות ללאום הישראלי יהפכו לאזרחים ישראלים שוי זכויות וחובות (כולל גיוס צבאי), ואילו אלו שסירבו ישארו כאן במעמד של "תושבים", כלומר אנשים שיש להם דרכון ישראלי וזכאים להגנת המדינה על חיים ורכושם, אך ללא זכות הצבעה לכנסת (אם כי הם יכולים להיות בעלי זכות בחירה לרשות המקומית), וללא זכויות אחרות שמקובל במשפחת העמים שניתנות לאזרחים בלבד. מכאן גם ברור שסירוב המוני מצדם של הערבים להצטרף ללאום הישראלי יכול להוות בעיה הן מבחינה לאומית והן מבחינה דמוקרטית ושעל ישראל להתחיל בבנין אומה שתכלול בתוכה גם את הערבים.

בתהליך בניין האומה בישראל היה לצבא תמיד תפקיד חשוב, ומה שידריך אותי בבחירת מודל הגיוס המועדף הוא מלבד האינטרס הצבאי גם השאלה כיצד הוא משרת את בניין האומה הישראלית. מנקודה מודל ל גיוס חובה, או לפחות כזה שכולל בתוכו יסודות של גיוס חובה, למשל של צבא מילואים תחת גיוס חובה.

לפני שאעבור לדיון מפורט יותר אני מבקש לחלוק על שתי הנחות יסוד שנתבקשנו להניח על ידי מארגני הכנס. ההנחה הראשונה שאני מבקש לחלוק עליה, כלומר שבישראל התקיים ומתקיים כיום מודל גיוס חובה. אני חולק על זה באופן חד משמעי. מודל גיוס חובה משמעותו שכל אזרח חייב בגיוס, וכך אומנם גורס החוק הישראלי. אלא שגיוס החובה לא כלל מעולם את ערביי ישראל. יש להבחין בין הפטור שניתן לערביי ישראל לבין זה שניתן לחרדים. החרדים מתיצבים בלשכת גיוס ושם פוטרים אותם לבקשתם בהתאם לסמכויותיו של שר הבטחון בהתאם לחוק. הערבים כלל לא מקבלים צווי גיוס. כאן נשאלת שאלה מענינת. והרי ניתן היה להתייחס לערבים כמו לחרדים, כלומר לקרא להם ללשכת הגיוס ולפטור אותם אם הם מעוניינים בכך. מדוע זה לא נעשה? לדעתי מהחשש שחלק מהם דווקא יהיה מעוניין להתגייס. אני ממשקש להדגיש כי העובדה שבישראל מעולם לא התקיים "גיוס חובה" במשמעות האמיתית של המונח, פירושה אולי שהיציאה מהמשבר הנוכחי אינה דווקא במעבר לצבא של מתנדבים אלא בהפעלת מודל גיוס חובה אוניברסאלי אמיתי. באורח פאראדוקסאלי משהו, דווקא ביטול מה שמכונה כאן "גיוס חובה" היה עשוי לאפשר לערבים גישה חופשית לצבא. אך נראה שכפי שבישראל לא היה מעולם גיוס חובה, כן לא יוכל להיות בישראל מודל של צבא מתנדבים במובן שקיים בכל אומות העולם, כלומר צבא הפתוח בפני מתנדבים הבאים מכל שכבות האומה. במילים אחרות, אין כל ספק שגישתם של הערבים לצבא הזה תהיה מוגבלת. ולכן כאשר באים לדון בשאלת גיוס הערבים לצבא ועל השפעתו על החברה תחת מודל זה או אחר, יש לתחילה לומר כי אי אפשר לדון בכך, מבלי לראות שיששראל שבה הערבים מגויסים או מתגייסים לצבא ככל אזרח אחר חייבת להיות שונה מזו הקיימת היום. כלומר אנו צריכים לדמיין ישראל אחרת.

הנחה אחרת שאני מבקש לחלוק עליה, או לפחות לסייג אותה היא הטענה שאת הדמוקרטיה הליברלית מאפיינת ירידה בשימוש בצבאות עממיים ומעבר לצבאות מקצועיים. כל זה נכון במסגרת מגבלות מסוימות, כלומר שהצבאות המקצועיים משמשים לעתות שלום לצורות שונות של מלחמות מוגבלות, ואילו במצב מלחמה מצטרפים למעגלי הגיוס גם אזרחים מן השורה. במילים אחרות בדמוקרטיה ליברלית, גם זו בעלת הצבא המקצועי, הגיוס הפוטנציאלי בזמן חירום כולל את האומה כולה. ולכן בדמוקרטיה ליברלית אחדות נדרשת הכשרה צבאית גנרית גם לאזרחים שאינם משרתים בצבא המקצועי. בנוסף, כאשר מארגני הכנס אומרים שאחת מהנחות היסוד צריכה להיות שבעיות הביטחון של ישראל לא ישתנו, הרי נראה לי שהם מתכוונים לכך שהמצב הביטחוני הנוכחי ימשך כפי שהיה בעשורים האחרונים. במילים אחרות, הנחה שהצבא ידרש בעיקר לפעולות שיטור גם אם אלו יכולות להיות בקנה מידה גדול. הנחה זו היא בעייתית באופן מיוחד, שכן ייתכן וצבא מתנדבים יכול לטפל בבעיות הישראליות הנוכחיות, כלומר במה שנהוג לכנות היום "סכסוך בעמימות נמוכה", אך לא יוכל לעמוד בפני מלחמה בקנה מידה גדול, כזו שתצריך הפעלת חילות יבשה בקנה מידה גדול. משמעות הדבר היא, אם כן, שככל ששינוי מודל הגיוס יסתמך על צבא מתנדבים מקצועי, יהיה עליו לדאוג להכשרה משנית של מעגלי גיוס נוספים עד להקפה באופן אידיאלי של האומה כולה. אני חושב שהמקרה הישראלי שונה גם מבחינה זו, שבניגוד לדמוקרטיה ליברליות במערב, מדובר באומה שנמצאת במצב מלחמה מתמיד, ובמצב כזה קיימת חשיבות עליונה לחלוקה צודקת של הנטל הצבאי, דבר שצבא של מתנדבים לא יכול להבטיח. בנוסף, וכפי שיתברר בהמשך, אני רואה בצבא מכשיר ראשון במעלה לבניין אומה. במילים אחרות, מנקודת המבט הגורסת אינטגרציה של הערבים בצבא ובאומה, גם אם עלינו להניח את ביטולו של מה שנקרא היום "מודל גיוס החובה", הרי המודל שאני אעדיף, מסיבות שיפורטו למטה, יהיה כזה שישלב צבא של מתנדבים עם יסודות של צבא מילואים, כאשר האחרון הוא אזרחי-אוניברסאלי.

אחת ההתנגדויות הנפוצות לעניין הלאום הישראלי בכלל וגיוס הערבים בפרט היא הטענה שהערבים אינם מעוניינים להתגייס. חשוב להדגיש כי מעולם לא נעשה ניסיון רציני לבדוק את הטענה הזו. בניזימן ומנצור מציינים שב-1954 הוציאו השלטונות הישראליים צו רישום לשירות בכוחות הביטחון אשר כלל גם את האוכלוסייה הערבית וכי הצו התקבל ב"התלהבות מסוימת" על ידי צעירים ערבים רבים שהתייצבו בלשכות הגיוס. אלא שלאחר הרישום דבר לא קרה והצעירים הערבים לא גויסו. בניזימן ומנצור אומרים כי אין זה ברור אם צו הרישום הוצא כדי לעודד אינטגרציה של ערביי ישראל או כדי לגרום ליציאה המונית מהארץ של צעירים ערבים שסירבו להתגייס (בניזימן

ומנצור, 1992, 117-118). עדות מפתיעה לקיומן של מגמות אינטגרטיביות מסוג זה בקרב הציבור הערבי בישראל באה דווקא מצדו של מי שיכול להיחשב לגדול מתנגדיהן – ח"כ לשעבר ד"ר עזמי בשארה. וכך הוא כותב, בחוסר שביעות רצון בולט, שכן הוא דוגל בפאן ערביות, כי האוכלוסייה הערבית בישראל מצויה במשבר אשר –

יוליך בסופו שלי דבר לפיצולה לשני זרמים עיקריים: זרם אחד שידגיש את האינטגרציה, כלומר את הישראליות, כולל שירות בצה"ל, ואני חושב שבמגזרים מסוימים של האוכלוסייה הערבית, לקראת סוף המאה, תהא דרישה לשירות בצה"ל, דבר שאני מתנגד לו. זרם שני יפנה לפוון האוטונומיה הלאומית (בשארה, 1995, 47).

אחת הדוגמאות להתנגדותה של ישראל לבדיקת נכונותם של הערבים להתגייס לצבא היא אי זימונם ללשכות הגיוס, כמו שמזמנים למשל את החרדים, בכדי לפתור אותם על פי בקשתם. הדבר נובע, לדעתי, בין השאר מפני החשש שחלק מהם יביע רצון להתגייס.

יחד עם זאת לא ניתן לדעת בשלב זה מה תהייה הענותו של הציבור הערבי לרעיון האומה הישראלית בכלל ולשאלת הגיוס הצבאי בפרט, ולדעתי יש לכרוך אותם האחד עם השני.

מה שברור הוא שהמניע העיקרי של הערבים להצטרף לאומה הישראלית ולהתגייס לצבאה יהיה קשור בתגמולים שהם יקבלו כתוצאה מהשתלבותם בחברה הישראלית. וכך משמעות הכרה בקיומו של לאום ישראלי הוא פתיחתה של החברה הישראלית על מכלול אפשרויות התעסוקה והמגורים שהיא מציעה לאזרחיה הערבים המתגייסים. כאן דווקא יש חשיבות לקיומו של מודל גיוס החובה במובן האמיתי של המילה כמכשיר לבנין אומה. כלומר מצד אחד לקידום האינטגרציה של הערבים בחברה הישראלית, מצד שני גם כנתינת תוכן ממשי להצטרפותם של הערבים לאומה הישראלית. במילים אחרות, חשיבותו של השירות הצבאי של הערבים היא גם בכך שהוא יכול לשמש כמעין נייר לקמוס לרצונם של הערבים להצטרף לאומה הישראלית, שכן השירות הצבאי מקובל בכל האומות כמגלם את הנאמנות למדינה ובמקרה שלנו גם יעזור להפיג את חששותיו של הציבור היהודי. צבא של מתנדבים, לעומת זאת, עשוי לפגום בתהליכים הללו, שכן הערבים יוכלו להצטרף ללאום, מחד גיסא, ולהמנע מהצבא, מאידך גיסא. וכך, גם אם עוברים למודל של צבא של מתנדבים, מן הרצוי היה לשמור על יסודות של גיוס חובה. בתוכו בכל הנוגע לקיומו של צבא מילואים, כלומר שבו ינתן במספר חודשים חינוך צבאי גנרי לכל אזרח שגם יצורף למעגל המילואים שירוענן בפרקי זמן קצובים.

השאלה שאני מבקש לדון בה עכשיו היא באילו תנאים ישראל יכולה להרוויח מגיוסם של הערבים?

א. משבר הצבאיות הישראלית והצורך להגדיל את מעגל הלוחמים

מלחמת לבנון האחרונה חשפה את המשבר החמור שבו נמצא הצבא הישראלי ובעצם החברה הישראלית בכלל מזה כמה עשורים, ושביטוי היה חוסר הנכונות להפעיל כוחות קרקע. החוקר יגיל לוי גורס שחוסר נכונות זו מקורו בירידה הקיימת בעשורים האחרונים בנכונותו של הציבור הישראלי, במיוחד מעמד הביניים, לשאת בנטל הביטחוני. קיימות כמה סיבות לירידה זו: האחת היא העייפות המובנת של נשיאה בנטל במשך למעלה משישים שנה במצב מלחמה מתמיד. האחרת קשורה בוודאי בעלייה ברמת החיים. הבעיה הזו היתה נעוצה מלכתחילה במדינה המודרנית שהיא בוודאי מדינתה של הבורגנות. הפתרון שנמצא לבעיה הזו במסגרת ליברלית הוצע כבר על ידי תומס הובס: באופן עקרוני על כולם מוטלת חובת השירות הצבאי, אך יכול אדם לשכור את שירותיו של אדם אחר שילך במקומו – במילים אחרות, הפתרון בדמוקרטיה הליברלית לבעיה היה באמצעות יצירתו של צבא מקצועי. יחד עם זאת גם הדמוקרטיה הליברלית המערבית אינה יכולה לברוח מהדילמה הזו, שכן בזמני חירום גדלים מעגלי הגיוס ומקיפים לפחות באופן אידיאלי את האומה כולה.

אחד הפתרונות לבעיה היא הכנסתם של צבורים חדשים לא-בורגניים למעגל הלוחמים. במקרה הישראלי אפשר אכן להצביע על שני צבורים "חדשים", שאינם נמנים על המעמד הבינוני הישראלי, שהפכו לאחרונה היות למרכיב חשוב בצבא הישראלי בכלל ובכוחות הלוחמים בפרט. האחד הוא הציבור הלאומי-דתי שאמנם אינו "חדש" אך בשנים האחרונות הפך למרכיב חשוב של היחידות הקרביות בצבא. השני הוא ציבור המהגרים מברית המועצות לשעבר, שאף הוא מגלה נכונות גדולה לשרת ביחידות קרביות (???). המוטיבציה של שני הצבורים הללו היא שונה: הציבור הדתי-לאומי מונע על ידי אידיאולוגיה "דתית-משיחית" מסוימת שמנוגדת בעיקרה לתפיסה הבורגנית. האחרונה רואה במדינה מכשיר לשירות צרכיו החומריים של העם, ובדרך כלל שוללת כל מימד רוחני מהמדינה. ככל שעל המדינה הבורגנית לברך על קיומו של צבור בעל מוטיבציה לוחמנית המדינה הבורגנית מעצם טבעה אינה יכולה ליצור קבוצות מהסוג הזה. המקרה של המהגרים מברית המועצות לשעבר הוא שונה, שכן הללו, למרות שאינם "בורגנים", שואפים להיות כאלה, כלומר שואפים להשתלב בחברה הישראלית והשירות הצבאי, בין השאר, משמש אותם לצורך זה. כאן יש להעיר מיד כי אין בעובדה כזו משהו המטיל דופי בפטריוטיות של המהגרים מברית המועצות לשעבר, או לחלופין אין זה מעיד שמידת הפטריוטיות שלהם נמוכה מזו של הצבור הדתי לאומי. הנאמנות של הפרט המודרני למדינתו קשורה בין השאר בהכרה שהיא משרתת את ענייניו.

גיוסם של הערבים במובן זה דומה יותר לגיוסם של המהגרים מחבר העמים. אחד המניעים העקריים שלו מהצד הערבי יהיה הרצון להשתלב בישראל מכאן גם ברור שגיוסם של הערבים לצבא צריך להיות מלווה בפתיחתה של החברה הישראלית בפניהם, כלומר בהבטחת חופש התנועה, התעסוקה והמגורים שלהם בחברה הישראלית. רק כך יוכל הגיוס לצבא הישראלי לשמש אותם כמכשיר למוביליות חברתית.

גיוס התנדבותי יכול להשפיע על המגמות הללו בשני אופנים שונים. הוא יכול להוביל להמנעותם של הערבים מהצבא, ובכך לפגוע בסיכויי השתלבותם בחברה הישראלית. לחלופין יכולה להופיע מגמה הפוכה, כלומר שבשל מעמדם הסוציו-אקונומי הנמוך הערבים דווקא ילכו לצבא, ואילו היהודים בשל מעמדם הסוציו-אקונומי הגבוה יחסית דווקא ימנעו ממנו (להוציא את אלו בעלי המוטיבציה הדתית אידיאולוגית הגבוהה). במילים אחרות קיימת בהחלט האפשרות שתחת גיוס של מתנדבים הצבא הישראלי יהפוך ל"ערבי". הסכנה כאן היא שהשירות בזרועות הביטחון לא יהיה מכשיר למוביליות חברתית, אלא "מקצוע" של סקטור מסוים שמשלימה אותו הדרה משאר חלקיה של החברה הישראלית.

ב. הרחקת הצבא מהחברה

ככל שהצבא העממי מחלק את הנטל הבטחוני באופן שיוני, מחד גיסא, ומגביר את הפיקוח האזרחי על הצבא, מאידך גיסא הרי הוא טומן בחובו בעיות לא פשוטות. הגיוס הכללי הופך, לפחות באופן אידיאלי, את החברה כולה לצבא והזהות בין הצבא לחברה מאיימת על אחת ההבחנות החשובות בדמוקרטיה המודרנית: ההבחנה בין מדינה וחברה. הצבא אמור להיות חלק מהאפרטוס של המדינה ולכן מובחן מהחברה, ואילו הגיוס העממי מאיים על ההבחנה הזו, ובמקרה הישראלי יצר דרגה גבוהה מאוד של אינטימיות בין הצבא והחברה שמאיימת על יכולת הפעולה של הצבא. אני מבקש להדגים את הדבר באמצעות הויכוח שהתנהל בציבוריות הישראלית בעניין עסקת שליט. אחת הטענות שהועלו הייתה שיש לתמוך בעסקה מפני שכל אחד מאיתנו צריך להתנהג כאילו גלעד שליט היה בנו. לחלופין, הקמפיין למען גלעד שליט התבסס בן השאר על הטענה ש"גלעד שליט הוא הבן של כולנו". מבלי לקבוע עמדה לגבי טענה זו, יש לראות שחברה או מדינה שמודרכים על ידי הרעיון שכל חייל הוא "הבן של כולנו", לא תהיה בעצם מסוגלת להפעיל באופן יזום את הצבא שלה. שכן גם אם אני חושב שפעולה צבאית היא נחוצה אך המסר שהחברה משדרת אלי שעלי לראות כל חייל שנפגע בפעולה כאילו היה בני, הנטייה שלי תהיה לא לאפשר את הפעולה הזו.

וכך היכולת של מדינה לפעול באופן צבאי ושל האזרחים, גם תחת גיוס עממי, לתמוך בפעולה זו, מחייבים איזה "מרחק" בין הצבא לחברה. כלומר אנו מסוגלים לתמוך בפעולה צבאית למרות שזו מסכנת גם אותנו ואת הבנים

והבנות שלנו בין השאר משום שאיננו מזדהים עם כל חייל כפי שאנו מזדהים עם הבנים והבנות שלנו. במילים אחרות, הידיעה הסטטיסטית שבמלחמה יהיו קורבנות, ושאוּלֵי יהיו אלו הילדים שלנו, אינה זהה עם הטענה שיש לראות את הנופלים הפוטנציאליים כאילו היו הילדים שלנו. הטענה הראשונה מעודדת זהירות באשר להפעלת הכוח הצבאי, ואילו השנייה משתקת את יכולת הפעולה לחלוטין.

המעבר לצבא של מתנדבים עשוי להקהות את הבעיה וליצור ריחוק בין הצבא לבין החברה. אלא שלאִינטימיות שבין הצבא לחברה בישראל ישנם גם גורמים נוספים ייחודיים, במיוחד קוטנה היחסי של ישראל, מחד וזהותה היהודית, מאידך. וכך טשטוש הגבולות בין הקהילה למדינה הוא מעצם מהותה של המדינה היהודית, שכן זו אינה מבחינה באופן עקרוני בין האומה לבין הקהילה. הדת, לפחות כפי שמקובל במערב, מובחנת מהלאום והיא עניין השייך לקהילה או למשפחה ולפרט. משמעות הדבר שלפחות בדמוקרטיה הליברלית הלאום הוא רב-דתי, וזה בעצם אחד הדברים שמבחינים את הקהילה מהאומה, כלומר העובדה שבאומה קיימות מספר קהילות. הקהילה הדתית היא היחידה האינטימית, בעוד בלאום יש אלמנט של זרות.

המקרה הישראלי הוא שונה, כלומר מעצם הזהות בין הדת ללאום נובע שהאומה והקהילה הן זהות, כלומר קיימת קהילה יהודית אחת תוצאת טשטוש הגבולות הללו בין הקהילה לאומה ולמדינה היא זו המצמיחה שיח קהילתי ונימוקים מסוג של "גלעד שליט הבן של כולנו". כאן יש לראות שהעובדה שהמדינה הישראלית מכירה בקיומה של קהילה יהודית אחת בלבד ומעודדת בכך שיח קהילתי אין משמעותה שבפועל קיימת קהילה אחת, גם בקרב אותם אלו שהמדינה מזהה אותם כיהודים. השיח הקהילתי אמנם מצמיח נימוקים מסוג "גלעד שליט הוא בן של כל אחד מאיתנו", אבל היות ובישראל בפועל קיימות מספר קהילות, נראה שאחת הסיבות שהקמפיין למען שליט יכול היה להשתמש בסיסמא שגלעד שליט הוא הבן של כל אחד ואחד מאיתנו היה כנראה העובדה ששליט ומשפחתו שיקפו איזה סטריאוטיפ ישראלי. אינני בטוח שאילו היה נחטף חייל שעלה מחבר העמים ושכאשר היו מראיינים את אמו והיא הייתה מדברת עברית רצוצה במבטא רוסי כבד, ואולי לא היתה מדברת עברית בכלל, היה יכול להתנהל קמפיין מסוג כזה, ולבטח שלא היה יכול להתנהל קמפיין כזה אם החייל החטוף היה בדואי או ערבי או ממוצא ערבי. מה שאני מבקש לומר בזה הוא פשוט: הקרבה הזו בין הצבא לחברה כפי שבאה לידי ביטוי בפרשת שליט היא הרסנית, וכאן גיוסו של "האחר", כלומר של הערבי, יכול לעזור. שכן "האחר" לא יכול להיות בן המשפחה שלנו. אלא שכאן כמובן קיימת סכנה אחרת, כלומר שאם תפיסת הזהות שלנו נותרה תפיסה "משפחתית" או קהילתית, הרי משמעות גיוסו של "האחר" היא שלא יהיה אכפת לנו ממנו, שכן אינו בן המשפחה או הקהילה שלנו. וכך ברור שהשינוי הזה חייב להיות מלווה בהפרדה בין קהילה ואומה והכרה "באחר" לא כבן המשפחה, אלא כבן הלאום. אומה אינה משפחה, ואין דין אחריות לאומית כאחריות משפחתית.

לסיכום. הגיוס העממי בישראל יצר אינטימיות בין הצבא לחברה שהפכה להיות מכוּשול להפעלת הצבא. המעבר לצבא של מתנדבים עשוי להקהות את האינטימיות הזו, כמו גם גיוסו של "האחר". יחד עם זאת התגייסותו של "האחר" במסגרת של צבא התנדבותי יכולה להרחיק את הצבא מהחברה יתר על המידה, כלומר להוביל לאדישות יחסית לגבי הפעלת הצבא שבו נפגע בעיקר "האחר". הריחוק הזה עלול גם לפגום במוטיבציה של הערבים להתגייס, שכן אם הנחת היסוד היא שמטרת הערבים היא אכן השתלבות בחברה הישראלית, הרי לאינטימיות שבין החברה לצבא היה תמיד משקל מכריע בכך. בנוסף, קיימת כאן האפשרות שדווקא תחת גיוס של מתנדבים השרות הצבאי יהפוך למקצוע המאפיין את סקטור המיעוטים ובמקום לעודד את האינטגרציה שלהם בחברה הישראלית, ישלים את הדרתם ממנה.

ג. ייחודו של הצבא

בשנים האחרונות חלה החמרה בתופעה שאני מכנה אותה "ייחודו של הצבא". לתופעה הזו ישנם כמה ביטויים: האחד הוא התפקיד שממלאים הרבנים בחיים הצבאיים בצבא ומחוצה לו. וכך הפכו הרבנים הצבאיים למעין "פוליטרוקים", כלומר לאחראיים על החדרתה של מוטיבציה לוחמנית בקרב החיילים, כאשר זו נתפסת כקשורה

בדת ובמסורת היהודית. מעבר לכך, הצבא הפך גם לגוף מגייר. פן נוסף של זה היא הלחצים שמפעילים הרבנים מחוץ לצבא על הצבא, שקשורים בתפיסתם את הצבא כצבא יהודי. וכך פרסמו מספר רבנים מנשר העוסק בפינוי ישובים ובו גרסו כי "הרמטכ"ל כפוף לדין תורה". מאפיין אחר של יהודו של הצבא הוא ההקצנה הדתית בקרב חיילים דתיים, כפי שבאה לידי ביטוי בשאלת "הנשים המזמרות". כל התופעות הללו מעוררות דאגה לא רק בכך שהן מנוגדות לערכים דמוקרטיים, אלא בכך שהן מחלישות את יכולות הלחימה של הצבא. מגבה ומשלימה את התופעות הללו היא עליית משקלו של הציבור הדתי-לאומי ביחידות הלוחמות. התופעה האחרונה היא תופעה מבורכת, כלומר יש לברך על קיומו של ציבור המגלה מוטיבציה אזרחית גבוהה גם אם מקורה באמונות דתיות. הדת שמשה מאז ומתמיד גם בדמוקרטיה הליברלית כמקור לרוח אזרחית, והשאלה היא כיצד ניתן לבלום את התופעות השליליות שציינתי למעלה מבלי לנכר את הציבור הזה.

קל לראות כיצד גיוסם של הערבים לצבא עשוי לבלום את התופעות הללו. הצבא יפסיק להיות "צבא יהודי", אלא צבא שרוב חייליו יהודים. משקלם של הרבנים היהודים יצטרך להתאזן עם זה של כהני דת מוסלמים ונוצרים. לחלופין כהני הדת הממונים על מתן שירותי דת לחיילים יתנהגו באופן שונה כאשר היחידות הצבאיות שאותן הם משרתים תהינה רב-דתיות, כלומר הם לא יוכלו לראות אז את תפקידם כמחדירי אידיאולוגיה יהודית בקרב החיילים הללו. וכך ברגע שהצבא יהפוך לרב-דתי, הוא גם יפסיק להיות יהודי. אם וכאשר בראש הצבא יעמוד אדם שהוא בבירור לא יהודי, כלומר אדם ממוצא ערבי, קשה לראות כיצד רבנים יוכלו לומר שהרמטכ"ל כפוף לדין תורה.

חשוב לראות שגם במצב של צבא של מתנדבים יוכלו הערבים להוות איזון למחנה הדתי-לאומי. במילים אחרות, קרוב לוודאי שהמתגייסים ימנו עם בני מעמד סוציו-אקונומי נמוך הרואים בשירות הצבאי מכשיר לאינטגרציה וניעות חברתית, מחד גיסא או שיהיו בעלי מוטיבציה אזרחית או אידיאולוגית גבוהה, מאידך גיסא. וכך קרוב לוודאי שהדומיננטיות של הציבור הדתי לאומי ביחס לציבור המתגייסים היהודי אף תגדל. אך כאן ייתכן שזו תאזן על ידי התגייסותם של הערבים.

ד. השפעה על מעגלי גיוס אחרים

כיצד ישפיעו גיוסם או התגייסותם של הערבים על הסקטור היהודי בכלל? במצב של גיוס חובה כללי זו אולי אינה בעיה, אך במצב של צבא מתנדבים, קיימת תמיד הסכנה שהציבור היהודי ימנע מגיוס הן בשל מעמדו הסוציו אקונומי הגבוה יחסית, והן בשל ניכור אידיאולוגי (למשל מצידו של הציבור הדתי-לאומי). במילים אחרות הן רעיון הלאומיות הישראלית והן גיוסם של הערבים לצבא עשוי לנכר חלק מציבור היהודי לצבא. יחד עם זאת חשוב לראות שבמידה שעניין גיוס הערבים מועלה לדין בחברה הישראלית, לא ניתן למצוא בימין הישראלי הדתי יותר התנגדות לכך מאשר בשמאל. להפך, הצעות לגיוס ערבים מועלות דווקא מכוון הימין, אם כי במצב הנוכחי נראה שברור גם למגישי ההצעות שהדבר לא יתקיים, ולכן ניתן לראות בהצעות הללו אמצעי להעמקת קיפוחם והדרתם של הערבים. יחד עם זאת ייתכן גם שגיוס הערבים עשוי גם לפעול בכיוון ההפוך, כלומר שניתן להפוך את האנטגוניזם והתחרות בין הקבוצות האתניות השונות בישראל למשהו שישיר את האינטרס הלאומי. כך למשל ההשפעה על הציבור החרדי. קשה להניח שבמצב שבו הערבים מגויסים או מתגייסים יסכימו החרדים להיות הסקטור האחרון בחברה הישראלית שאינו מתגייס, שכן משמעות הדבר תהיה אולי שהסטטוס שלהם בעיני החברה הישראלית יהיה אפילו נמוך יותר מזה של הערבים. באשר להשפעה על סקטורים אחרים. נראה שגם כאן, בהיותה של ישראל במצב מלחמה מתמיד ימשיך הצבא להיות גורם משמעותי בחברה הישראלית. וכך הציבור היהודי לא ירצה "להפקיר" אותו בידי הערבים. הדבר יהיה אולי במיוחד נכון דווקא לגבי הציבור הדתי-לאומי. כאן דווקא התחרות בין הקבוצות האתניות השונות עשויה לקדם את ענייניה של ישראל.

ה. השלכות לגבי המזרח התיכון

לגיוסם של הערבים לצבא הישראלי כשווי זכויות וחובות עשויות להיות השפעות מרחיקות לכת על המזרח התיכון כולו. הידיעה בקרב עמי המזרח התיכון שקיימים פטריוטים ישראלים ממוצא ערבי המוכנים להגן על ארצם לצידם של היהודים עשויה לשנות כליל את תדמיתה של ישראל במזרח התיכון, ולהיות צעד חשוב לקראת שלום והן השתלבות במסגרת הדמוקרטיזציה של המזרח התיכון בכלל. כאן גם חשוב שהשתלבותם של הערבים בצבא הישראלי תהיה מלווה באינטגרציה לתוך החברה הישראלית.